

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ТА РІВНІВ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ МОЛОДІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

У статті висвітлюється проблема психологічної готовності до батьківства. Проаналізовано чинники, що впливають на психологічну готовність до подружніх взаємовідносин. Розкриті критерії оцінки рівня психологічної готовності юнаків до батьківства.

Ключові слова: шлюб, сім'я, батьківство, психологічна готовність до батьківства.

Khavula R. Psychological analysis of the factors and levels of the youth readiness for creating a family. The article deals with the problem of psychological readiness to paternity. The factors that influence the psychological readiness to marital relationship are analyzed. The criteria of assessing the level of psychological readiness to paternity are disclosed.

Key words: marriage, family, paternity, psychological readiness to paternity.

Постановка проблеми. Вивчення феномену батьківства та його відображення у самосвідомості чоловіка ХХІ століття є актуальною соціальною та психологічною проблемою. Батьківство охоплює феномени материнства й батьківства, але не зводиться до їхньої простої сукупності. При відносно активній розробці окремих проблем материнства (А. Варга, Г. Філіппова) проблема цілеспрямованого розвитку психологічної готовності юнаків до батьківства в науковому плані залишається відкритою.

Аналіз досліджень. Обрана нами проблематика знайшла певне відображення у наукових працях таких учених, як: В. Бойко [1], К. Вітакер [2], В. Дружинін [3], Р. Овчарова [5; 6; 7], С. Ковалев [4], Л. Шнейдер [8]. В розглянутому дослідниками різноманітті умов можна виділити ряд чинників, що створюють систему, яка визначає формування психологічної готовності батьківства.

Мета статті полягає в аналізі психологічних чинників, що впливають на формування психологічної готовності юнаків до батьківства та розкритті основних рівнів психологічної готовності юнаків до батьківства.

Виклад основного матеріалу. Загалом розвиток психологічної готовності молоді до створення сім'ї має бути психологічно обґрунтова-

ним процесом, у ході якого слід мобілізувати їх особистісні ресурси як суб'єктів адекватного вибору шлюбного партнера та створення стабільної сім'ї. Розуміння молодими людьми своїх обов'язків і прав інших людей стосовно них самих є дуже важливим для стійкості шлюбу. Етичний обов'язок у сімейних стосунках означає і відповідальність за поведінку іншої людини, за виховання дітей, повагу до гідності шлюбного партнера, визнання принципу рівності у людських стосунках тощо.

Практика свідчить, що психологічна готовність молоді до створення сім'ї суттєво залежить від низки чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Для того, щоб вплив цих чинників мав позитивний характер, необхідно їх виявляти та всебічно вивчати. Адже недостатній рівень психологічної готовності молоді до створення сім'ї є причиною прийняття ними помилкових рішень і створення нестабільних шлюбів. Це у свою чергу, негативно позначається на їх душевному благополуччі, поведінці, діяльності. Чинниками, які спонукають молодих людей до створення шлюбу, виступають місце і ситуація знайомства молодих людей, соціально-психологічні характеристики осіб, що вступають у шлюб, тривалість періоду залицянь, ситуація оформлення шлюбу, вік майбутньої пари, батьки і їх ставлення до шлюбу, стосунки в сім'ї з братами і сестрами. Позитивний вплив на створення шлюбу відіграють: знайомство на роботі чи в навчальному закладі, взаємне перше позитивне враження, тривалий період знайомства. До зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на психологічну готовність до подружніх взаємовідносин відносять: віковий період вступу у шлюб та його тривалість, матеріальний статус партнерів, батьківський вплив, а також індивідуальні особливості подружжя, зокрема, мотиви вступу в шлюб, емоційна і моральна зрілість. Серед суб'єктивних чинників особливе місце займають мотиви створення сім'ї. Серед них С. Ковальов виділяє 5 основних детермінант: кохання, духовну близькість, матеріальний розрахунок, психологічну відповідність і моральні міркування [4]. Значимо, що кохання у цьому переліку мотивів займає особливе місце, оскільки є досить складним комплексом переживань, що розрізняються за своїм змістом. У коханні, яке не виключає пристрасті, тілесної єдності, головним компонентом є повага до коханої людини, визнання цінності її як особистості. Оскільки йде мова про мотиви створення молоддю сім'ї, то варто звернути увагу на те, що деякі дослідники виділяють поняття неадекватної мотивації створення шлюбу, що може виявлятися як: а) можливість заповнити дефіцит спілкування (через бажання позбавитись відчуття самотності та непотрібності, недоотриманого кохання, уваги і турботи); б) спосіб відокремитись від батьківської сім'ї (отрима-

ти самостійність); спосіб подолати певну кризу (помститись колишній коханій людині); бажання відповідати нормам соціального оточення, що стосуються віку вступу в шлюб та інших аспектів шлюбної поведінки; компенсація почуття неповноцінності, бажання досягнення певної мети, вимушена необхідність (вирішити певні життєві труднощі, пов'язані з позаплановою вагітністю, вирішенням житлових чи матеріальних проблем) [7].

Загалом, дошлюбні уявлення молодих людей базуються переважно на досвіді батьківської сім'ї, друзів, знайомих. На позицію молоді стосовно шлюбу і сімейного життя, як правило, впливають: особливості структури сімейного життя у батьківському домі, розподіл сімейних ролей і їх виконання; уявлення про ідеал дружини чи чоловіка; очікування, пов'язані зі шлюбом; вимоги до сімейного життя. Важливими є ще два моменти: власний життєвий приклад батьків та якість їх виховного впливу на дітей. Дослідження показали, що позитивна орієнтація молоді на шлюб і сім'ю забезпечує повна сім'я із сприятливим психологічним мікрокліматом. Батьки, чиє подружнє життя склалось благополучно, є для дітей наочним і переконливим прикладом того, яким чином повинно будуватись спільне життя чоловіка та дружини [1].

Зважаючи на те, що очікування є складовою структури домагань та відрізняються від них браком спонукальної сили, а вимоги бажаного передбачають цей дієвий компонент, О. Кляпець вважає, що в цьому випадку слід вести мову про шлюбно-сімейні домагання. До них належать: потрібні і бажані особистісні якості партнера, властивості взаємин у шлюбі, зовнішність майбутнього партнера, а також судження особистості про себе. Ці домагання відіграють провідну роль у виборі майбутнього партнера та визначають особливості шлюбної взаємодії на початковому етапі. Завантаженість домагань змістовою, предметною мотивацією і жорстока фіксація на них утруднюють можливість вільного зсуву за логікою зовнішніх умов і стають чинником конфліктності та психологічної напруженості сімейної взаємодії. Шлюбно-сімейні домагання формуються у процесі соціалізації з раннього дитинства. На це безпосередньо впливає родина, вона ж опосередковує усі впливи зовнішнього соціального оточення. Чинниками формування особистості у сім'ї вважають: ступінь гармонійності подружнього життя батьків, загальне сприйняття дитинства, ставлення батьків до дітей, розподіл сімейних ролей, спосіб життя батьків. Саме в дитинстві під впливом батьків закладається програма, що підказує, як жити у дорослому житті, якого партнера обирати, які стосунки з ним мати тощо [3].

Результати вивчення вказаних вище джерел дозволяють зробити висновок, що психологічна готовність молоді до створення сім'ї є складним психологічним утворенням, що детермінується багатьма суб'єктивними і об'єктивними чинниками. При цьому основні суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодшої людини і включають: а) вік (сприятливий для сімейного життя та народження дитини); б) темперамент і характер (ставлення людини до своїх обов'язків, до інших, до себе); в) мотивацію (наприклад, бажання стати самостійним, незалежним від батьків, страх самотності, бажання мати сексуального партнера та ін.); г) рівень освіти; д) шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї); е) соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають характер взаємодії у майбутньому шлюбі).

Щодо основних об'єктивних чинників, то слід зазначити, що вони відображають елементи життєвого середовища, які впливають на молоді. Як свідчить практика до таких відносяться: а) вплив суспільної думки, б) широкі можливості для вибору шлюбного партнера, в) приклад друзів (які вже створили сім'ю), г) бажання батьків позбавити сина(доньку) можливості вести розгульний спосіб життя.

Таким чином, розвиток психологічної готовності молоді до створення сім'ї залежить від багатьох чинників. Знання про них допоможуть молодим людям уникнути помилкових рішень у виборі шлюбного партнера та позбавитись проблем у плануванні та організації сімейного життя.

Розглядаючи батьківство як цілісну систему ставлень батька до виховної практики, яка включає стосунки зі своєю дитиною, себе як батька, батьківської ролі, а також батьківства в цілому, ми припускаємо, що *психологічна готовність до батьківства* – це внутрішня позиція особистості, що утворює цілісну систему ставлення майбутнього батька до батьківства, яка включає ставлення до майбутньої дитини, себе як майбутнього батька, батьківської ролі, а також батьківства в цілому. Ми припускаємо, що ця взаємодія проектується після народження дитини в реально батьківське ставлення і визначають їхню ефективність. Психологічна готовність юнаків до батьківства формується під впливом психолого-педагогічних чинників, проаналізованих нами.

Як критерій оцінки рівня психологічної готовності юнаків до батьківства виступає ступінь сформованості цілісної системи ставлень до батьківства, а саме ставлення до майбутньої дитини, до себе як майбутнього батька, батьківської ролі і батьківства в цілому.

Ставлення реалізуються або виявляються в зовнішньому чиннику, але разом з тим ставлення виражає внутрішній «суб'єктивний» світ осо-

бистості. Особистість – це суб'єкт стосунків так само, як суб'єкт зовнішньої діяльності» [8]. Перейдемо до обґрунтування виділених критеріїв і опису їх характеристик, спираючись на думки видатних педагогів і психологів, результати наукових досліджень і власні спостереження.

Високий рівень психологічної готовності юнаків до батьківства визначається:

Позитивним ставленням до батьківства в цілому. Батьківство, що сприймається як ціннісна орієнтація, наділяється особливими смисловими характеристиками: приносить гордість і радість; сприяє самореалізації. Ідеальний батько в цьому випадку може проявити такі особистісні риси як впевненість в собі, організаторські здібності, схильність до співпраці з дітьми, вміння встановлювати з ними партнерські відносини, гнучкість при вирішенні проблем і конфліктних ситуацій, доброта, співчуття, вміння підбадьорити і заспокоїти дітей та інші. Ідеальний батько, на думку психологів, повинен поєднувати в собі полярні властивості: незалежність думок і конформні тенденції, активність і пасивність, тобто проявляти гнучкість стосовно власної дитини.

Ставлення до себе як до майбутнього батька багато в чому співпадає зі ставленням до батьківства в цілому і уявленням про ідеального батька. У свідомості молодшої людини присутнє стійке уявлення про себе як про дбайливого, розуміючого майбутнього батька, здатного до співпраці, співчуття, що має авторитет і пошану в очах дитини, незалежного і успішного.

Ставлення до батьківської ролі виявляється в ухваленні ролі майбутнього батька, яке характеризується впевненістю у виховній функції батька, готовністю молодшої людини включитися в процес виховання майбутніх дітей, надавати необхідну допомогу, турботу і підтримку матері, прийняти відповідальність за свою майбутню сім'ю, не відчуваючи при цьому негативних емоцій, пов'язаних з відчуттям самопожертвування в ролі батька, обмеженості інтересів чоловіка рамками сім'ї, вмінням вирішувати сімейні конфлікти шляхом спокійного обговорення і з'ясування суперечностей, а також здатністю завоювати авторитет дітей, не ущемляючи при цьому їх свободи.

Ставлення до майбутньої дитини характеризується спрямованістю на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною (партнерські відносини з дитиною, визнання її рівноправної позиції, можливість участі дитини в обговоренні сімейних питань, заохочення самостійності і активності дитини); відсутністю емоційної дистанції з майбутньою дитиною (прагнення до контакту з дитиною, відсутність зайвої строгості у вихованні, терпимість до дитячих капризів і витівок); відсутністю за-

йвої концентрації на майбутній дитині (уникнення відносин залежності, помірна турбота про дитину, визнання права дитини на свій внутрішній світ, власну думку, надання дитині можливості проявляти свою волю, агресивність і сексуальність, знання основ психофізіологічного розвитку дитини і, як наслідок – відсутність прагнення надмірно прискорити процес її розвитку, створення атмосфери тепла і безпеки без шкоди для самостійності дитини).

Низький рівень психологічної готовності юнаків до батьківства визначається наступними ознаками.

Негативним ставленням до батьківства в цілому. У зв'язку з цим батьківство наділяється наступними смисловими характеристиками: важке, таке, що приносить неприємності; вимагає зусиль з саморозвитку, самозрадженню особистості батька і матері. Ідеальний батько в цьому випадку представлений як емоційно дистанційований, незацікавлений в дитині батько, що проявляє такі особистісні риси як владний, холодний і жорстокий, строгий і справедливий, незалежний; або навпаки надмірно емоційний, з такими рисами характеру як невпевненість в собі, скромність, м'якотілість, безініціативність, прагнення здобути прихильність інших, залежність, поступливість.

Ставлення до себе як до майбутнього батька також багато в чому співпадає з ставленням до батьківства в цілому і уявленням про ідеального батька. У свідомості молодого людини відсутнє стійке уявлення про себе як про майбутнього батька, особистісні характеристики мають нестійкий і різноспрямований характер. Наприклад, з одного боку, «уміє наполягти на своєму», з іншого – «піддаватися про інших на шкоду собі».

Ставлення до батьківської ролі виявляється у відкиданні, або амбівалентному ставленні до своєї ролі майбутнього батька. Таке ставлення характеризується невпевненістю у виховній функції батька, байдужістю у сімейних справах, неготовністю надавати необхідну допомогу, турботу і підтримку матері, нездатністю прийняти відповідальність за свою сім'ю, відчуттям самопожертвування в ролі батька, обмеженості інтересів чоловіка рамками сім'ї, невмінням вирішувати сімейні конфлікти шляхом спокійного обговорення і з'ясування суперечностей, а також прагненням до домінування.

Ставлення до майбутньої дитини характеризується невмінням налагодити оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною (встановлення взаємин з дитиною з позиції «зверху», неможливість участі дитини в обговоренні сімейних питань, незацікавленість в розвитку активності дитини); зайвою емоційною дистанцією з майбутньою ди-

тиною (ухилення від контакту з дитиною, зайва строгість і суворість, дратівливість і запальність з приводу дитячих капризів і витівок); зайва концентрація на майбутній дитині (надмірна турбота про дитину, встановлення відносин залежності, втручання у внутрішній світ дитини, створення зайвої безпеки, придушення опору і волі, агресивності і сексуальності, виключення позасімейних впливів, незнання основ психофізіологічного розвитку дитини і як наслідок прагнення надмірно прискорити процес її розвитку).

Середній рівень психологічної готовності юнаків до батьківства визначається відсутністю однозначного позитивного або негативного ставлення до батьківства, поєднанням різних рівнів сформованості компонентів ставлення до батьківства (ставлення до майбутніх дітей, ставлення до батьківської ролі, ставлення до себе як майбутнього батька і батьківства в цілому).

Висновки. Батьківство є необхідною умовою як для розвитку нового покоління, так і для розвитку особистості самого батька. У зв'язку з цим все більш актуальним стає питання про формування психологічної готовності юнаків до батьківства. Психологічна готовність юнаків до батьківства формується під впливом психолого-педагогічних чинників. Сукупна дія цих чинників приводить до формування певної моделі батьківства у кожному конкретному випадку. Суспільство в цілому і батьківська сім'я зокрема задають ззовні певний зразок батьківства. Як критерії оцінки рівня психологічної готовності юнаків до батьківства виступає ступінь сформованості цілісної системи відносин до батьківства, а саме відносини до майбутньої дитини, до себе як майбутнього батька, батьківської ролі і батьківства в цілому.

Перспективним напрямом нашого дослідження є розробка програми формування психологічної готовності юнаків до батьківства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. Потребность в детях // Психология и психоанализ беременности: Учебное пособие по психологии материнства / В. Бойко. – Самара : Изд. дом БАХРАХ-М, 2003. – 784 с.
2. Витакер К. Полночные размышления семейного терапевта / К. Витакер. – М. : Независимая фирма «Класс», 1998. – 208 с.
3. Дружинин В. Психология семьи / В. Дружинин. – Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 199 с.
4. Ковалев С. Психология современной семьи / С. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.
5. Овчарова Р. Психологическое сопровождение родительства / Р. Овчарова. – М. : Институт психотерапии, 2003. – 319 с.

6. Овчарова Р. Психологическое сопровождение семьи и семейного воспитания : учебное пособие / Р. Овчарова . – Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2002. – 74 с.

7. Овчарова Р. Родительство как психологический феномен / Р. Овчарова. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.

8. Шнейдер Л. Психология семейных отношений : курс лекций / Л. Шнейдер. – М. : Апрель-Пресс, изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

УДК 159.9:369.223

*Наталія ШМІЛИК,
м. Дрогобич*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ, СТРУКТУРИ ТА КРИТЕРІЇВ СУБ'ЄКТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА

У статті проаналізовано психологічний зміст, структуру та критерії суб'єктивної готовності до материнства. Успішність виконання материнських функцій, особливості материнського ставлення та компетентності залежатимуть від рівня сформованості цієї готовності. В кожному випадку спостерігатиметься індивідуальна картина змісту всіх блоків готовності до материнства, що обумовлено в першу чергу особливостями становлення материнської сфери жінки.

Ключові слова: материнство, психологічна готовність до материнства, материнська поведінка, материнське ставлення.

Shmilyk N. Psychological analysis of the content, structure and criteria of subjective readiness to motherhood. In the article psychological maintenance, structure and criteria of subjective readiness, is analysed to maternity. Success of implementation of maternal functions, feature of maternal relation and competence, will depend on the level of formed of this readiness. In every case there will be an individual picture of maintenance of all blocks of readiness to maternity, that conditioned above all things by the features of becoming of maternal sphere of woman

Key words: mothering, psychological readiness to maternity, maternal conduct, maternal relation.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Огляд сучасного стану досліджень в області психології материнства дозволяє констатувати існування цілого ряду напрямів вивчення цього явища. А це, в свою чергу, свідчить про актуальність цієї теми в сучасній науці та